

به نام خدا

روش تحقیق در علم حقوق

(به زبان ساده)

دکتر محمدجواد جاوید

دانشیار حقوق عمومی

دانشگاه تهران

نشر مخاطب

مدرسنامه: جاوید، محمدجواد، ۱۳۵۳-

عنوان و نام پدیدآور: روش تحقیق در علم حقوق به زبان ساده / محمدجواد جاوید.

مشخصات نشر: تهران: مخاطب، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۲۸۰ ص: جدول، نمودار

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۱۸۲-۲-۹

وضعیت فهرست‌نویس: فیا

یادداشت: واژه‌نامه

یادداشت: کتاب‌نامه

یادداشت: نمایه

موضوع: حقوق - تحقیق - روش شناسی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ ج ۹ / ۸۸۵

رده‌بندی دیویی: ۳۴۰/۰۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۶۹۹۲۱

عنوان: روش تحقیق در علم حقوق (به زبان ساده)

نویسنده: محمد جواد جاوید

ویراستار: محمدرضا سهرابی

صفحه‌آرا: لیلا کاظمی

طراح جلد: زهرا فرجی

ناشر: مخاطب

نوبت چاپ: اول

تعداد: ۱۰۰۰

قیمت: ۱۱۵۰۰ تومان

تلفن پخش: ۰۹۱۲۳۰۸۷۲۳۲

اگر بر این اثر ارزشی مترتب است
آنرا به پیشوای تمام ره‌پویان حقیقت و عدالت
علی علیه السلام تقدیم میدارم.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۵	بخش اول. مبانی تحقیق
۷	فصل ۱. روش و دانش در علم حقوق
۸	گفتار ۱. روش شناسی در رابطه با روش تحقیق
۹	مبحث ۱. روش به مثابه دانش درجه دوم
۱۰	مبحث ۲. دانش روش و ارزش
۱۱	مبحث ۳. سيطرة روش بر ارزش
۱۵	گفتار ۲. بازگشت روش به ارزش و گرایش
۱۵	مبحث ۱. روش مبتنی بر ارزش
۱۷	مبحث ۲. روش مبتنی بر گرایش
۱۹	فصل ۲. مفاهیم کلیدی در روش تحقیق
۱۹	گفتار ۱. مفاهیم پژوهشی
۱۹	مبحث ۱. روش
۲۱	مبحث ۲. فرضیه
۲۳	مبحث ۳. پیش فرض
۲۴	مبحث ۴. متغیر
۲۴	مبحث ۵. مفروض
۲۵	مبحث ۶. نظریه
۲۷	مبحث ۷. دکترین
۲۷	مبحث ۸. مکتب
۲۸	مبحث ۹. گفتمان
۳۲	مبحث ۱۰. پارادایم
۳۲	مبحث ۱۱. رهیافت
۳۴	گفتار ۲. از رهیافت ها تا مکتب های روشی
۳۴	مبحث ۱. اثبات گرایی
۳۶	مبحث ۲. ابطال گرایی و استقراگرایی
۳۸	مبحث ۳. تفسیر گرایی
۴۱	مبحث ۴. رویکرد تلفیقی
۴۱	مبحث ۵. نهاد گرایی
۴۳	مبحث ۶. جنسیت گرایی
۴۴	مبحث ۷. دین گرایی
۴۵	مبحث ۸. هنجار گرایی

- بند ۱. رهیافت آزادی‌گرا ۴۶
- بند ۲. رهیافت فایده‌گرا ۴۷
- بند ۳. رهیافت سوسیالیسم ۴۷

بخش دوم. فرایند تحقیق ۴۹

فصل ۳. مقدمات ضروری انجام تحقیق ۵۱

گفتار ۱. اندیشیدن درباره موضوع تحقیق ۵۱

مبحث ۱. به چه بیندیشیم؟ ۵۳

مبحث ۲. چگونه بیندیشیم؟ ۵۴

مبحث ۳. چرا بیندیشیم؟ ۵۵

گفتار ۲. خواندن درباره موضوع تحقیق ۵۶

مبحث ۱. چه بخوانیم؟ ۵۷

مبحث ۲. چگونه بخوانیم؟ ۵۷

بند ۱. خواننده به مثابه پنداره متعلم ۵۹

بند ۲. خواننده به مثابه متفکر متقدم ۶۰

مبحث ۳. چرا بخوانیم؟ ۶۲

مبحث ۴. تذکر یک قاعده کلی ۶۲

گفتار ۳. نوشتن درباره موضوع تحقیق ۶۳

مبحث ۱. چه بنویسیم؟ ۶۴

مبحث ۲. چگونه بنویسیم؟ ۶۵

مبحث ۳. چرا بنویسیم؟ ۶۶

فصل ۴. طراحی الگوی تحقیق ۶۷

گفتار ۱. مسیر تحقیق در یک نگاه ۶۷

مبحث ۱. چهارده محور اساسی تحقیق ۶۷

مبحث ۲. تحقیق مبتنی بر طرح‌نامه تحقیقاتی ۷۰

گفتار ۲. انتخاب عنوان تحقیق ۷۱

مبحث ۱. مصدر و منشأ عنوان ۷۱

بند ۱. بخت و تصادف ۷۲

بند ۲. واقعیت پدیده‌های حقوقی ۷۲

بند ۳. در حوزه حقوقی ۷۳

بند ۴. دغدغه حقوقی ۷۴

بند ۵. تحقیقات پیشین ۷۴

بند ۶. مراکز تحقیقاتی ۷۵

بند ۷. علاقه فردی محقق ۷۵

بند ۸. کنجکاوی شخصی محقق ۷۵

مبحث ۲. ویژگی‌های یک عنوان خوب ۷۸

بند ۱. نو بودن ۷۸

۷۹	بند ۲. گویا بودن.....
۷۹	بند ۳. شفاف بودن.....
۸۰	بند ۴. محدود و معین.....
۸۰	بند ۵. کوتاه بودن.....
۸۱	بند ۶. قابل تدقیق در گذر زمان.....
۸۱	بند ۷. قابلیت تجزیه شدن به صورت عینی تر.....
۸۴	بند ۸. قابلیت تحلیل از طریق مطالعه شخصی.....
۸۵	گفتار ۳. نوع تحقیق.....
۸۶	مبحث ۱. نوع تحقیق مبتنی بر متغیر زمان.....
۸۷	بند ۱. تاریخی.....
۸۹	بند ۲. اسنادی.....
۹۱	مبحث ۲. نوع تحقیق مبتنی بر متغیر مکان.....
۹۲	بند ۱. تحقیق میدانی.....
۹۴	بند ۲. تحقیق کتابخانه‌ای.....
۹۶	مبحث ۳. نوع تحقیق مبتنی بر جنس داده‌ها.....
۹۶	بند ۱. تحقیق کیفی.....
۹۹	بند ۲. تحقیق کمی.....
۱۰۰	مبحث ۴. نوع تحقیق مبتنی بر غایت و کارایی نهایی.....
۱۰۰	بند ۱. تحقیق کاربردی.....
۱۰۲	بند ۲. تحقیق توسعه‌ای.....
۱۰۳	بند ۳. تحقیق بنیادین.....
۱۰۴	مبحث ۵. نوع تحقیق مبتنی بر ماهیت کلی پژوهش و پرسش اصلی.....
۱۰۵	بند ۱. تحقیق اکتشافی.....
۱۰۷	بند ۲. تحقیق توصیفی.....
۱۰۹	بند ۳. تحقیق تحلیلی.....
۱۱۱	گفتار ۴. بیان مسئله تحقیق.....
۱۱۳	گفتار ۵. پرسش اصلی تحقیق.....
۱۱۶	گفتار ۶. پیشینه موضوع و ادبیات موجود.....
۱۱۶	مبحث ۱. پیشینه موضوع.....
۱۲۱	مبحث ۲. فواید مطالعه ادبیات موضوع.....
۱۲۱	گفتار ۷. هدف تحقیق و ضرورت پژوهش.....
۱۲۵	گفتار ۸. شناسایی متغیرهای تحقیق.....
۱۲۸	گفتار ۹. تدوین فرضیه اصلی تحقیق.....
۱۳۰	گفتار ۱۰. آزمون فرضیه‌های فرعی تحقیق.....
۱۳۲	گفتار ۱۱. روش گردآوری اطلاعات.....
۱۳۴	مبحث ۱. مشاهده.....
۱۳۴	بند ۱. تعریف مشاهده.....
۱۳۷	بند ۲. انواع مشاهده.....

بند ۳. ویژگی‌های مشاهده‌گر	۱۴۱
بند ۴. محاسن و مزایای مشاهده	۱۴۲
بند ۵. معایب و محدودیت‌های مشاهده	۱۴۲
مبحث ۲. مصاحبه	۱۴۳
بند ۱. تعریف مصاحبه	۱۴۳
بند ۲. انواع مصاحبه	۱۴۶
بند ۳. مزایای مصاحبه	۱۴۸
بند ۴. معایب مصاحبه	۱۴۹
مبحث ۳. پیمایش	۱۵۰
بند ۱. تعریف پیمایش	۱۵۰
بند ۲. وصف پرسشنامه	۱۵۲
بند ۳. ویژگی‌های پیمایش	۱۵۳
بند ۴. انواع پرسشنامه	۱۵۳
بند ۵. محاسن پیمایش	۱۵۶
بند ۶. معایب پیمایش	۱۵۷
مبحث ۴. تحلیل محتوا	۱۵۸
بند ۱. تعریف تحلیل محتوا	۱۵۸
بند ۲. ویژگی‌های تحلیل محتوا	۱۶۱
بند ۳. تحلیل متون حقوقی	۱۶۲
بند ۴. مزایای تحلیل محتوا	۱۶۲
بند ۵. معایب تحلیل محتوا	۱۶۳
گفتار ۱۲. نتایج تحقیق	۱۶۴
گفتار ۱۳. سازمان‌دهی پژوهش	۱۶۵
مبحث ۱. تنظیم شمای کلی و فهرست مطالب براساس محتوا	۱۶۵
مبحث ۲. شیوه استخراج و تنظیم فهرست مبتنی بر عناوین	۱۶۸
گفتار ۱۴. مفاهیم کلیدی	۱۶۸
گفتار ۱۵. منابع	۱۶۹
فصل ۵. شیوه‌های ارجاع دادن و تنظیم کتابنامه	۱۷۱
گفتار ۱. شیوه‌های ارجاع دادن	۱۷۱
مبحث ۱. شیوه ارجاع در پانویس	۱۷۳
بند ۱. ارجاع به کتاب	۱۷۳
بند ۲. ارجاع به مقاله	۱۷۴
بند ۳. ارجاع به پایان‌نامه یا رساله	۱۷۴
بند ۴. ارجاع به جزوه تحقیقی یا درسی	۱۷۵
بند ۵. ارجاع به مصاحبه	۱۷۶
بند ۶. ارجاع به سایت‌های اینترنتی	۱۷۶
بند ۷. ارجاع به منبع عربی	۱۷۶

بند ۸. ارجاع به منابع لاتین.....	۱۷۷
مبحث ۲. شیوه ارجاع درون متنی.....	۱۷۷
بند ۱. درباره روش انجمن روانشناسی امریکا.....	۱۷۷
بند ۲. نقل قول مستقیم و غیر مستقیم.....	۱۷۸
بند ۳. تعدد نویسنده و تعدد منبع.....	۱۷۹
بند ۴. استناد به منابع دست اول و دوم.....	۱۸۱
گفتار ۲. شیوه های تنظیم کتابنامه (یا منابع).....	۱۸۱
مبحث ۱. تنظیم منابع به روش شیوه نامه شیکاگو.....	۱۸۲
بند ۱. ارجاع مشخصات کتاب و ترتیب نوشتن آنها.....	۱۸۲
بند ۲. تنظیم سند به مثابه منبع.....	۱۸۵
مبحث ۲. ارجاع در فهرست منابع و مآخذ به روش انجمن روانشناسی امریکا.....	۱۸۵
بند ۱. کتاب.....	۱۸۵
بند ۲. مقاله، پایان نامه، استاد و قوانین، و.....	۱۸۸
بند ۳. چکیده مقاله، رساله، و پایان نامه.....	۱۹۰
بخش سوم. پایان نامه و مقاله.....	۱۹۵
فصل ۶. شیوه تنظیم مطالب پایان نامه.....	۱۹۷
گفتار ۱. ویژگی های شکلی پایان نامه.....	۱۹۷
گفتار ۲. ویژگی های محتوایی پایان نامه.....	۱۹۹
گفتار ۳. ویژگی های چکیده، واژه نامه و پیوست.....	۲۰۳
فصل ۷. اصول نگارش نگارش مقاله علمی.....	۲۰۵
گفتار ۱. انواع مقاله.....	۲۰۵
گفتار ۲. انواع مجله.....	۲۰۷
گفتار ۳. شیوه نگارش مقاله.....	۲۰۷
بند ۱. اصول پاراگراف نویسی.....	۲۰۸
بند ۲. سیر ارائه مطالب در مقاله براساس اصول پاراگراف نویسی.....	۲۰۹
بند ۳. ساختار کلان مقاله علمی.....	۲۱۰
پیوست ها.....	۲۱۹
پیوست ۱. جستجو در اینترنت، ابزار نوین تحقیق.....	۲۲۱
گفتار ۱. جستجو در اینترنت.....	۲۲۲
مبحث ۱. جستجوی واژه ها و تصاویر.....	۲۲۲
مبحث ۲. عملگرهای جستجو در گوگل.....	۲۲۳
مبحث ۳. دستیابی به اطلاعات کنفرانس ها در اینترنت.....	۲۲۸
گفتار ۲. منابع اینترنتی.....	۲۲۸
مبحث ۱. معرفی منابع رایگان برای دانلود کتاب، مقالات و غیره.....	۲۲۹
مبحث ۲. چند مرجع فارسی برای دانلود کتاب های الکترونیکی.....	۲۳۱

پیوست ۲. چند الگوی نگارش طرح‌نامه (پورپوزال).....	۲۳۳
الگوی ۱. انسان‌شناسی وضعیت هویتی ایرانیان در اروپای معاصر.....	۲۳۴
الگوی ۲. روابط معکوس دین و دانش در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران.....	۲۳۸
الگوی ۳. نقش معماری و طراحی شهری در پیشگیری از جرم.....	۲۴۱
الگوی ۴. علل افزایش بزهکاری دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران.....	۲۴۵
الگوی ۵. بررسی پیامدهای هم‌زیستی بدون ازدواج.....	۲۵۱
الگوی ۶. علل افزایش ازدواج موقت در پنج سال اخیر.....	۲۵۴
پیوست ۳. راهنمای ارائه مقاله به صورت پوستر.....	۲۵۷
منابع.....	۲۶۱
الف. منابع فارسی.....	۲۶۱
ب. منابع لاتین.....	۲۶۲
نمایه.....	۲۶۳

فهرست تصویرها و نمودارها

الف. فهرست تصویرها

- تصویر ۱: مراتب روش تحقیق و سطح دانش..... ۱۰
- تصویر ۲: فهم علل و معانی..... ۳۰
- تصویر ۳: ارزیابی مراحل سه‌گانه تحقیق..... ۶۳
- تصویر ۴: فرایند تعیین عنوان..... ۸۲
- تصویر ۵: نمونه‌ای از فرایند تعیین عنوان..... ۸۳
- تصویر ۶: نوع تحقیق بر اساس متغیر..... ۸۶
- تصویر ۷: نسبت فرضیه و مفروض در انواع تحقیقات..... ۱۰۹
- تصویر ۸: نحوه منبع‌یابی..... ۱۱۹
- تصویر ۹: اهداف و ضرورت‌های تحقیق..... ۱۲۲
- تصویر ۱۰: متغیرها در تحقیق..... ۱۲۶

ب. فهرست نمودارها

- نمودار ۱: منطق و معیارهای محقق در پژوهش..... ۱۱
- نمودار ۲: استقرا و قیاس..... ۳۶
- نمودار ۳: مکتب ابطال‌گرایی..... ۳۷

سخن ناشر

بسم الله الرحمن الرحيم
وَاصْنَعِ الْفُلْكَ يَا عِيسَى وَوَحِّينَا
وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ (هود: ۳۷)

حق آموزش و دانش از حقوق اولیه انسانهاست. هرگونه تلاشی برای توسعه و تعالی این فهم و گریز از جهل می‌تواند خدمتی بزرگ برای نوع بشر و در عین حال حقوقی متقابل برای معلم و متعلم باشد. با توجه به این رسالت است که نشر مخاطب براساس اندیشه کمک به ترقی علوم دانشگاهی در حوزه علوم انسانی در ایران تأسیس شده است.

این مرکز با توجه به نیاز اساسی محققان و دانشجویان درصدد است تا به تنظیم، تدوین، ترجمه و تالیف کتابهایی بپردازد که می‌تواند به دور از تمرکز بر سود و سوداگری رایج، به زبانی علمی و در عین حال روان خलाهای عمده علمی به ویژه در رشته‌های علوم سیاسی، حقوق، روابط بین‌الملل و حقوق اسلامی را پاسخ بگوید.

برای این منظور با حمایت بزرگان و متفکران هر حوزه تلاش شده است تا هدف مذکور در عمل محقق گردد. انشاءالله امید است، حمایت‌های معنوی خوانندگان و پیشنهادها و انتقادات این عزیزان هم به سهم خود مقوم مسیر ما باشد.

روش تحقیق در علوم انسانی زیربنای تمامی درس‌ها در دنیای دانشگاهی را تشکیل می‌دهد. با توجه به اهمیت این دانش، نشر مخاطب بر آن شده است کتابی درسی در این زمینه با تأکید بر رشته حقوق، مطابق با سرفصل‌های آموزشی، منتشر سازد.

کاستی‌های کتاب‌های درسی موجود در این زمینه بر هیچ کس پوشیده نیست. کتاب حاضر، که نویسندۀ آن توشه‌ای از تجربه‌های ارزنده در تدریس روش تحقیق در علوم حقوق و پستوانه‌ای از داشته‌های علمی در روش‌شناسی را با خود دارد، کوشیده است روش تحقیق در علم حقوق را به زبان ساده و قابل فهم برای تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان مطالعات حقوقی فراهم سازد.

مطالعه این کتاب به تمامی کسانی که به انجام تحقیق در علم حقوق، و نیز علم اجتماعی از جمله علم سیاست، علاقه‌مند هستند توصیه می‌شود.

مقدمه

روش تحقیق در علم حقوق که سال‌هاست در دوره کارشناسی در قالب کار تحقیقی ۱ و کار تحقیقی ۲ ارائه می‌شود، بیشتر ناظر به مطالعات عملی دانشجویان حقوق است، و در این درس غالباً از دانشجویان خواسته می‌شود که از بازدیدشان از یک ندامتگاه یا دادگاه گزارشی بنویسند یا درباره موضوعی تحقیق کنند و به صورت مقاله ارائه دهند. نگاه اغلب دانشجویان حقوق به این رشته نیز عملی و بعضاً اقتصادی است و کمتر دغدغه فراگیری روش تحقیق علمی، یعنی تحقیق منسجم و مبتنی بر اصول منطقی، را دارند. از سوی دیگر، وجود الفاظ ثقیل و اصطلاحات ناآشنا در کتاب‌های روش تحقیق موجب شده است که بسیاری از آن‌ها از انجام تحقیقات علمی گریزان شوند. پژوهشگران کوشنده رشته حقوق نیز اغلب در پی الگوبرداری از روش‌های رایج در علوم اجتماعی، نگاه علوم تجربی و طبیعی، هستند. تدوین یک روش تحقیق بومی برای رشته حقوق هرچند دغدغه همکاران عزیز در این رشته بوده، اما تلاش برای تحقق آن اغلب یا منجر به متون ترجمه‌ای شده یا منجر به تألیف روش‌های مختلف و متنوعی شده است که محققان حقوق، اعم از دانشجو و استاد، را در نوعی سردرگمی روشی رها کرده‌اند. مدرسان نمی‌دانند معیار ثابت و یا استاندارد چیست و دانشجویان هم، بر فرض روشمند بودن، همواره از روش‌های مکتب علوم اجتماعی بهره می‌گیرند که نه تنها ارزیابی آن‌ها بسیار مشکل است بلکه به دلیل تنوع عملاً قابل جرح و تعدیل هم نیستند. انگیزه اولیه نگارش کتاب حاضر، پرکردن جای خالی روشی است منسجم، ساده و در عین حال، بومی، که بتواند دست‌کم نیاز دانشجویان رشته حقوق در دوره کارشناسی را برآورده سازد. با این حال، این کتاب برای دانشجویان رشته حقوق در سطوح عالی‌تر نیز می‌تواند مفید باشد. با این هدف، کوشیده‌ام که این کتاب هرآنچه را که یک دانشجوی رشته حقوق در زمینه روش تحقیق لازم است بداند در اختیار وی قرار دهد. بنابراین، کتاب افقی از نگارش یک مقاله ساده تا نگارش یک مقاله علمی-پژوهشی در سطح داخلی و بین‌المللی در زمینه حقوق را ترسیم کرده است.

این نوشتار می‌کوشد شیوه انجام تحقیق و مراحل نگارش مقاله و پایان‌نامه در زمینه حقوق را با زبانی ساده آموزش دهد. هرچند مباحث اساسی روش تحقیق در رشته‌های مختلف علوم انسانی ممکن است به صورتی واحد ارائه شود، تلقی این نوشتار آن است که در هر حوزه از دانش می‌توان تمایزهای اساسی در این خصوص ملحوظ داشت؛ تمایزهایی که، در اینجا، بیشتر مبتنی بر محور و موضوع علم حقوق است. برای ساده‌تر کردن بحث، تلاش شده است علاوه بر مثال‌های حقوقی، مثال‌هایی نیز از مسائل ملموس اجتماعی بیان شود. بدین منظور، در بین طرح‌نامه‌های برگزیده در انتهای کتاب حاضر، برای امکان تقریب به ذهن

خوانندگان، دو نمونه طرح‌نامه غیرحقوقی هم گنجانده شده است تا فهم متقابل از سایر حوزه‌های علوم اجتماعی نیز، براساس الگوی پژوهشی این کتاب، مقدور باشد.

این کتاب، به زبانی ساده، شیوه‌ای قابل ارزیابی و علمی را برای تحقیقات حقوقی ارائه می‌دهد. روش تحقیق در علم حقوق مبتنی بر رویکرد اثباتی^۱ (تحقیقی) است. شیوه این کتاب نیز مبتنی بر روش تحقیق در مکتب حقوق اثباتی است. توضیح آنکه، امروزه، شیوه نگارش مناسب و علمی به‌ویژه در حوزه حقوق، از دغدغه‌های مهم جوامع دانشگاهی و مراکز پژوهشی کشور است. سبک نگارش قدیم که در کتب بزرگان اسلامی و نویسندگان مبحر ایران زمین موجود بوده، با نفوذ دانش‌های جدید رو به فراموشی نهاده است. نگاهی به کتب قدیم فارسی یا عربی، حکایت از نوعی روشمندی خاص در ارائه مطالب دارد. مدخل و مخرج مباحث براساس فرایندی منطقی، متناسب دانش موردنظر، درآغاز گفته می‌شد. به‌هرحال، با شایع شدن علوم جدید و وارد شدن دانش‌هایی خاص که اسلوب‌های بومی را کمتر مدنظر داشت، تلاش برای فهم روش آن‌ها و شیوه طرح مباحث نیز جدی تر شد. دانش مدرن مدعی روشی جدید برای مسائل خود بود که از نوعی فهم عمومی و جهانشمول برخوردار بود. شیوه این دانش‌ها با برجسب علمی همراه شد و کوشید نشان دهد که چگونه مسائل او به‌وسیله دیگران به‌دستی می‌آید و تجربه‌پذیر است. بسیاری از دانش‌های معاصر ما با تکیه بر همین اصول تکرارپذیری، تجربه‌پذیری و تعمیم‌پذیری به طرد و رد دانش‌های کلاسیک، که بعضاً چنین ویژگی‌هایی در همه آنها یافت نمی‌شد، پرداختند. رونق علم باعث شد مجموعه‌ای از دانش‌های انسانی نیز برای آنکه علمی شمرده شوند ناگزیر برخوردار از این ویژگی‌ها باشند. هرچند روش‌های قدیم بیشتر گرایش به نوعی تحلیل کیفی در متون حقوقی بود، عملاً، به دلیل نبود یک منطقی بیرونی برای ارزیابی داده‌های حقوقی، قابلیت آموزش دقیق و فراگیر نداشت. سطحی از تحلیل محدود به افرادی بود که در این شاخه به خبرگی و اجتهاد رسیده بودند و طبعاً سخن از روش این نخبانان برای استنباط و استخراج ساده نبود. از سوی دیگر، آموزش این شیوه برای محققان مبتدی حقوق منوط به مسلط‌بودن بر مقوله‌های حقوقی کاملی بود که عملاً در مقام آموزش روش منجر به نوعی دور می‌شد. از یک‌سو، برای دانستن روش باید در حقوق خبره می‌شدید، و از سوی دیگر، زمانی که در این دانش خبره می‌شدید، دیگر نیازی به رعایت روش خاص نداشتید. از این منظر بود که آموزش روش در حقوق دانش کلاسیک تا حد زیادی نیازمند انباشت اطلاعات پیشینی بود. علم حقوق جدید هرچند دانشی مثله‌شده بود که عملاً از تحلیل تبار قدسی خود محروم بود و تحلیل ذهنی یا کیفی را کمتر می‌پذیرفت، در مقام آموزش بسیار ساده شده بود. علم حقوق معاصر با سازوکارهای خاص خود، در عمل، دانشی درکنار علوم تجربی و مهندسی بود که دانشجو با شناخت قوانین روشمند آن به تبیین و تحلیل متن می‌پرداخت. در این مسیر، آموزش حقوق در

ایران، با توجه به جوهر دینی آن، از یک سو، و اختلاط با حقوق مدرن، از سوی دیگر، محققان این رشته را به سوی تحلیل‌های مجتهدانه از متون حقوقی کشاند. مقامی که برای دانشجو و محقق مبتدی نه تنها سخت بود بلکه خطرناک نیز می‌نمود. تحلیل متون حقوقی براساس روش کیفی برای یک پژوهشگر متوسط در این رشته آمیخته با عدم شفافیت بود. هر حقوقدانی می‌توانست، به صرف داشتن مدرک حقوق، به تجزیه و تحلیل داده‌های حقوقی در جامعه ایران بپردازد و این داده‌ها عمدتاً مبتنی بر قواعد شرع بود و تحلیل درست آن‌ها نیازمند داشتن دانشی جامع‌تر و کامل‌تر بود. در دو سوی طیف، یک گروه محققانی بودند که با محافظه‌کاری به نوعی مهندسی پرداختند و فقط در چارچوب نظر بزرگان حقوق نظر می‌دادند و گروه دیگر محققانی بودند که به صورت افراطی و انقلابی خود را مجتهدی مسلم در این حوزه می‌دانستند و، با ساختارشکنی، هر نوع تحلیلی را مشروع و مطلوب می‌شمردند. این دو گروه، نه در زمین حقوق کلاسیک و نه در زمین حقوق مدرن به نیکی بازی نمی‌کردند، چراکه تلفیقی از قواعد روش‌شناسانه هر دو دانش را به کار می‌گرفتند و این در عمل با معیار واحد قابل ارزیابی نبود.

نگاهی به وضع کنونی تحقیقات حقوقی در کشور نیز نشان‌گر نوعی سرخوردگی عمومی از تحقیقات بنیادین در حوزه حقوق است. نظریه‌های کلان و نوینی ارائه نمی‌شود و همواره احساس می‌شود که باید در حوزه قوانین موجود کار کرد و در سطح فراقانونی باید نظر داد. نوعی تعارض در عمل، نگارنده را متقاعد کرد که، به رغم تمایل باطنی به روش‌های کیفی و تحلیلی، برای گریز از هرچیز و مرجع روشی و بحران تحلیل منطامحور در حقوق، بکوشد با محور قراردادن اسلوب و الگوهای رویکرد اثباتی، برداشت‌های دلی و سلیقه‌ای از داده‌های حقوقی، حداقل در سطح دانشجویی، را نهی کند و توصیه کند که هر استدلال و تحلیل حقوقی که محقق این رشته ارائه می‌کند مقید به ارائه توضیحات قابل ارزیابی از سوی دیگران باشد و دیگران نیز نه براساس معیارهای شخصی بلکه بر اساس اصول مشخصی پیشینی به داری اثر او بپردازند. بدین دلیل، نگارنده کوشیده است، با ارائه این نوشتار، اسلوب‌هایی را به محققان این رشته پیشنهاد کند که در دیگر حوزه‌های علوم اجتماعی به نیکی کاربرد دارد اما در علم حقوق از آنها غفلت شده است. هرچند عمده آموزش‌های حقوقی در کشور دارای رویکرد اثباتی است، عجیب است که در مقام به کارگیری روش، روش تحقیق در حقوق کمتر اثباتی است و بیشتر هرمنوتیکی و مبتنی بر تحلیل محتوای آزاد است. با توجه به موارد مذکور، کتاب حاضر با الگو قراردادن روش تحقیق اثباتی به آموزش عملی روش تحقیق در حقوق پرداخته است.

این کتاب، در سه بخش، روش تحقیق در حقوق را به صورت نظری و عملی آموزش می‌دهد و این بخش‌ها اگرچه مکمل یکدیگرند به صورت مستقل هم قابل استفاده‌اند. بخش اول برآن است که محقق را با ادبیات روش تحقیق در قالب توضیح مفاهیم کلیدی و رویکردهای رایج آشنا کند. شایسته است که محقق علاقه‌مند، در فرایند مطالعه کامل این کتاب، تأکیدی خاص بر فهم مفاهیم کلیدی در بخش اول مصروف

دارد. بخش دوم این کتاب مقید به آموزش رویکرد فوق به حقوقدانان است. محققانی که فرصت یا حوصله مطالعه کامل کتاب را ندارند، برای آگاهی اجمالی و سریع و آسان از روش تحقیق در علم حقوق و شیوه مطلوب آن مبتنی بر تهیه طرح‌نامه، می‌توانند فقط بخش دوم را مطالعه کنند. رعایت اسلوب تقدیمی در این بخش برای نگارش هر مقاله، رساله و کتابی اکیداً توصیه می‌شود. محققانی که این بخش را نخوانند از دانستن روش عملی انجام تحقیق بازمی‌مانند. بخش دوم، قلب این کتاب است. بخش آخر الگوهای عملی و پرکاربرد محققان در این حوزه را ارائه می‌دهد.

نویسنده مدعی نیست که کتاب وی اثری کامل و جامع در روش تحقیق در علم حقوق است، اما تلاشی بی‌گیر داشته است تا یک الگوی عملی و آسان ارائه دهد که محققان حوزه مطالعات اجتماعی و انسانی به‌ویژه حقوق از سرگردانی روش و اغماض و ابهام در عمل رها شوند. یقیناً در این کتاب نواقصی هست که انشاءالله با مطالعه عزیزان و تذکر دلسوزان به مرور در چاپ‌های بعدی مرتفع خواهد شد. امید است کتاب حاضر بتواند علاوه بر استفاده آزاد تحقیقی محققان و دانشجویان، زمینه نوعی استاندارد کردن و یکسان‌سازی در طرح‌نامه‌های پژوهشی موجود در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی کشور و نیز ارائه الگوهای پایان‌نامه‌نویسی و مقاله‌نویسی علمی را، حداقل در سطح پژوهشی‌های حقوقی، فراهم آورد.

لازم به ذکر است که، در این کتاب، جهت تشکر از پیش‌کسوتان و همکارانی که در این حوزه قلم‌فرسایی کرده‌اند و آثاری در خدمت به جامعه دانشگاهی ارائه داده‌اند، با ارجاع‌دادن به آثارشان از آنها یاد شده است. این ارجاع‌ها بیشتر بدین دلیل بوده است که ضمن تکریم همکاران، دانشجویان نیز به وجود منابع دیگر و شیوه ارجاع‌دهی آشنا شوند. لذا، سعی شده است که این مستندات به فرایند بومی اثر و سبک ساده و یا محتوای ابتکاری آن در آموزش روش تحقیق به دانشجویان و محققان حوزه حقوق آسیبی وارد نسازد.

تعدادی از دانشجویان عزیز از طریق گردآوری و تنظیم درس‌گفتارهای اینجانب در دروس کار تحقیقی و سمینار در رشته حقوق، در دوره‌های مختلف تحصیلی در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، در تدوین این کتاب همکاری داشته‌اند. بدین‌وسیله از زحمات این عزیزان قدردانی می‌کنم: خانم عصمت شاه‌مرادی، که بیشترین بخش گردآوری و اصلاح برعهده وی بوده است؛ آقای عقیل محمدی، که زحمت تدوین اولیه را برعهده داشتند؛ و آزاده سادات طاهری، زکیه تقی‌زاده، نعیمه سادات فتاح، صدیقه ایک و بهزاد نگهداری، که هرکدام در گردآوری دست‌نوشته‌ها همکاری داشته‌اند؛ مدیر محترم نشر جناب آقای غلامعباس دارابی؛ صفحه‌آرایی سرکار خانم لیلا کاظمی و همچنین زحمات فراوان جناب آقای محمدرضا سهرابی که با ویراستاری دقیق خود بر دقت متن افزودند؛ و در نهایت از همکار و دوست گرامی‌ام، جناب آقای دکتر سیدرحیم ابوالحسنی، عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، که بدون حمایت‌های معنوی او شاید هیچ‌گاه این اثر به انجام نمی‌رسید، سپاسگزاری می‌کنم.